

Türkiye ile Almanya Arasındaki Bilimsel İlişkiler: Türk-Alman Üniversiteleri

Scientific Relations Between Turkey and Germany: Turkish-German Universities

Fahri Türk* - Servet Çınar**

Özet

Türkiye ve Almanya birbirleriyle uzun yıllardan beri siyasal, ekonomik, askeri, eğitim ve bilimsel alanlarda ileri boyutlarda ilişkileri olan iki ülkedir. Bu ilişkiler iki tarafa da farklı şekillerde katkı sağlamaktadır. Ancak iki ülke karşılaştırıldığında, Almanya'nın Türkiye'ye bilim ve özellikle teknoloji ihracı çok önemli boyutlardadır. İşte bu çalışmada, Almanya'dan Türkiye'ye aktarılan bilimsel deneyimler, genelde üniversiteler özelde ise Türk-Alman Üniversitesine odaklanılmak suretiyle ele alınacaktır. İlişkilerin tarihsel boyutuna kısa bir bakıştan sonra, cumhuriyet yılları ve özellikle Türkiye'de kurulan Alman üniversitelerinin iki ülke ilişkilerine yapacağı katkılar uzman görüşleri ile de desteklenmek suretiyle ampirik veriler yardımıyla çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk-Alman Bilimsel İlişkileri, Türk-Alman Üniversitesi, Türk-Alman Avrupa Üniversitesi, Teknoloji Aktarımı

Abstract

Turkey and Germany are two countries which have well advanced relations in the fields of politics, economy, military, education and science for many years. These relations contribute to both sides in different aspects. However, when two countries are compared with each other, Germany transfers massive amounts of science and especially technology to Turkey. The present study deals with the transferring scientific experience from Germany to Turkey within the framework of universities, especially focusing on the Turkish-German University. Following a brief history of Turkish-German relations, the importance of the republican period as well as Turkish-German universities regarding the relations between both countries will be analysed through expert opinions and empirical data.

Keywords: Turkish-German Scientific Relations, Turkish-German University, Turkish-German European University, Technology Transfer

Giriş

Türkiye ile Almanya arasındaki bilim ve eğitim alanındaki ilişkiler başka bir ülkeyle kıyaslanamayacak şekilde oldukça ileri bir boyuttadır. Özellikle tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin Batılı ülkelere göre çağın gerisinde kalması nedeniyle başlayan modernleşme hareketlerinde bilimsel boyut arka planda kalırken, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile fark-

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: fahriturk11@gmail.com

** Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı, e-mail: servetcinar@trakya.edu.tr

Gazi

Akademik
Bakış
45
Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

lı bir ivme kazanmıştır. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün bu konuya önem vermesi ve Almanya'daki Nazi rejimince kovuşturulan birçok bilim adamının Türkiye'ye getirilmesi bu anlamda hatırı sayılır bir katkı yapmıştır. Daha sonra iki ülke arasındaki bilimsel ilişkiler yoğunlaşarak devam etmiş ve Türk-Alman Üniversitesinin kuruluşu ile zirveye çıkmıştır.

Bu çalışmaya ilişkin, yazın taraması yapıldığında Türk-Alman ilişkilerinin genel olarak tarihsel boyutunun ön plana çıkarıldığı eserler ile karşılaşılacaktır ki, en çok çalışılan konuların başında askeri, ticari, diplomatik ve eğitim alanlarındaki ilişkilerin geldiği görülmektedir. Eğitim alanında yapılan araştırmalara damgasını vuran konu ise Türkiye'de açılan Alman okullarıdır. Ancak son yıllarda Türk-Alman bilimsel işbirliği konusu iki ülke bilim camiasının gündemine daha fazla girmeye başlamıştır. Özellikle 15-17 Mart 2012 tarihleri arasında AKVAM ve Frederich Ebert Vakfı'nın düzenlemiş olduğu "Türk-Alman Bilimsel İşbirliği Forumu" sonucunda yayımlanan "Türk-Alman Bilimsel İşbirliğinin Güncel Konuları" başlıklı kitap, Türk-Alman bilimsel işbirliği alanında uygulanan modeller ve yöntemleri ortaya koymaktadır. Bu forumda Emin Köktaş'ın sunmuş olduğu "Bilimsel Öğretim ve Araştırmada Uluslararası İşbirliği için bir Model Olarak Türk-Alman Üniversitesi" ile Faruk Şen'in yazmış olduğu "Uluslararası Bilimsel İşbirliği için Yeni bir Model Türk-Alman Avrupa Üniversitesi" başlıklı bildirimler bu makaleye veri sağlaması bakımından önemlidir. Ancak bu konu hali hazırda detaylı bir analitik çalışmaya konu olmamıştır. Bu çalışmada cevabı aranacak sorular; Almanya'nın Türkiye'de kurduğu üniversiteler iki ülke arasındaki ilişkilere nasıl bir katkı yapacaktır? Bu üniversiteler Türkiye'ye yapılacak teknoloji transferinde rol oynayacaklar mıdır? Türk-Alman Üniversitesini Almanya'nın Kazakistan ve Mısır'da kurduğu Alman-Kazak ve Kahire Alman üniversitelerinden farklı yapan hususlar nelerdir?

Çalışmada ilkin konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde iki ülke arasındaki bilimsel ilişkiler ele alınacaktır. Bu bağlamda Ankara Ziraat Okulu ve Nazilerin zulmünden kaçarak Türkiye'ye sığınan bilim adamlarının faaliyetlerine odaklanılacaktır. Üçüncü bölümde ise İkinci Dünya Savaşı'ndan Türk-Alman Üniversitesinin kuruluşuna kadar olan dönemde iki ülke arasındaki bilimsel ilişkiler ele alınacaktır. Son olarak Türk-Alman Üniversitesi ve Türk-Alman Avrupa Üniversitesi ele alınarak bu üniversitelerin iki ülke ilişkilerinde oynadığı roller Kazak-Alman ve Alman-Mısır üniversiteleriyle karşılaştırılmalı olarak çözümlenecektir.

1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemindeki Bilimsel İlişkiler

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik bilimsel faaliyetleri ilk olarak yazın alanında gerçekleşmiştir. Bu Almanların kendi yazın eserlerini Türkçeye (Osmanlıcaya) çevirmeleriyle başlamıştır.¹ Almanya izlemiş olduğu bu politika ile Fransızcanın Osmanlı bilim hayatında var olan etkisini önlemeyi amaç-

1 Otto Hachtmann-Hubert Grimme, *Europäische Kultureinflüsse in der Türkei, Ein literärgeschichtlicher Versuch*, Berlin, 1918, s. 5.

lamıştır.² Dolayısıyla öncelikli olarak Osmanlı toplumunun Alman kültürüyle tanışmasının ve Almancanın da zamanla seçkin tabaka arasında yerleşmesinin hedeflendiği söylenebilir. Buradan hareketle İstanbul'da ve Anadolu'da Alman okullarının açılması bu politikanın tamamlayıcı ögeleri olarak belirmektedir. Alman derneklerinin etkisiyle 1870 yılında İstanbul'da Alman Hastanesi'nin³ hayata geçirilmesi⁴ ve yaklaşık 14 kadar Alman okulunun farklı tarihlerde açılması⁵ 19. yüzyılda Türk-Alman bilimsel ilişkilerinde yaşanan önemli gelişmelerdendir.⁶

20. yüzyılın başına gelindiğinde, ilişkilerin oldukça farklı alanlarda meyvelerini verdiği gözlemlenmiştir. Türk-Alman bilimsel ilişkileri, ticari ve askeri alanlarda iki ülke arasındaki ilişkilere olumlu katkılar sağlamıştır. Esasında bu dönemde bilimsel ilişkiler ile kültürel ilişkilerde bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Bu zaman diliminde bilimsel olarak nitelendirilebilecek en önemli gelişme 1915 yılında Almanya'nın yurtdışındaki okullarının eski sorumlusu Prof. Dr. Franz Schmidt'in Maarif Nezaretinde danışman olarak göreve başlaması olayıdır.⁷ Schmidt'in yaptığı bu görev bir yandan Osmanlı eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasına katkı yaparken diğer yandan da Almanlar eğitim alanında etkilerini kurabilecekleri bir araca kavuşmuş oluyorlardı. Almanların temel amacı Türk eğitim sisteminde Fransız etkisini kırarak kendilerininkini yerleştirmektir. Hatta Schmidt bununla da kalmayarak Türk yetkililere bir Alman Üniversitesi kurulmasını teklif etmiştir. Türkiye'de Alman Üniversitesi

- 2 Carl Heinrich Becker., "Das türkische Bildungsproblem", *Islamstudien* 2, 1932, s. 371.
- 3 1847 yılında İstanbul'da kurulan "Prusya Sosyal Yardımlaşma Derneği" bu şehirde bir Alman Hastanesi'nin kurulmasını kendine görev edinmiştir. Böylece 1870 yılında Alman resmi makamlarının mali desteğiyle ilk Alman Hastanesi kurulmuştur. Hastanenin günümüzde faaliyette bulunduğu bina ise 1890'da yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapanan ve el değiştiren hastane binası 1931 yılında aynı yerinde tekrar açılabilmiştir. Türk-Alman ilişkilerinin bozulmasıyla 1944'te Türkiye tarafından el konulan hastane, 1954 yılında Almanlara geri iade edilmiştir.
- 4 Johannes Haas-Heye, "Deutsch-türkische kulturelle Einrichtungen in der Türkei", *Zeitschrift für Kulturaustausch*, Institut für Auslandsbeziehungen Stuttgart, 1962, s. 214.
- 5 Önceleri ruhsatsız faaliyet gösteren bu okullar 1899'dan itibaren ruhsat almak zorunda kalmışlardır. 1902 yılı itibarıyla kayıtlı okulların buldukları yerler ve inşa edildikleri tarihler aşağıdaki şekildedir: Alman-İsviçre Kız Erkek Okulu (İstanbul 1868) Yedikule Alman Okulu (İstanbul 1875) Karaağaç Alman Okulu (Edirne 1883), Haydarpaşa Alman Okulu (Haydarpaşa 1895), Eskişehir Alman Okulu (Eskişehir 1896), Alman Yetimhanesi ve Okulu (İzmir 1866), Alman Erkek Okulu (İzmir 1893), Alman Okulu (Yafa 1870), Alman Protestan Okulu ve Öğretmenevi (Yafa 1890), Sarena Alman Okulu (Yafa 1871), Alman Protestan Okulu (Kudüs [t.y.]), Alman Okulu (Kudüs 1878), Beytü'l-lahm Alman Protestan Okulu (Kudüs 1887), (Sezen Kılıç, *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar)*, AKDTY Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s. 114).
- 6 Wilhelm Blankenburg, *Die Zukunftsarbeit der deutschen Schule in der Türkei*, Leipzig, 1915, s. 18.
- 7 Jürgen Kloosterhuis, "Zum Kennenlernen des Waffenbruders: Initiativen zur Vermittlung türkischer Kultur in Deutschland von 1914 bis 1918 durch Auslandsvereine - ein Schlaglicht auf die Anfänge der deutschen Auswärtigen Kulturpolitik", *Germano-Turcica*, Bamberg, 1987, s. 102. ve Emre Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt 10, Sayı 1, 2008, s. 29.

Gazi

Akademik
Bakış
47
Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

kurma fikri “Alman Ön-Asya Komitesinin” başkanlığını yapan Hugo Grothe'nin de rüyalarını süslüyordu.⁸ Bundan başka Schmidt ve diğer Alman hocalar ayrıca bir “İmparatorluk Üniversitesi” kurulması yönünde “Entwurf einer Satzung für die Kaiserlich Osmanische Universität in Stambul” (İstanbul Osmanlı İmparatorluk Üniversitesi için Nizamnâme Tasarısı)⁹ adı verilen bir tasarı dahi hazırlamışlardır ki bu teklif Maarif Nazırı tarafından kibarca reddedilmiş ancak üniversite için yapılan tüzük değişikliğinde faydalı olmuştur.¹⁰

Zamanın Maarif Nazırı Şükrü Bey, Schmidt'in yönlendirmesiyle İstanbul Darülfünununda (İstanbul Üniversitesi) görevlendirmek üzere belirli sayıda Alman profesörün çağrılmasına karar vermiştir. Ancak daha sonra İttihat ve Terakki Partisi Alman profesörlerin yanı sıra Avusturyalı, İsviçreli ve Macar profesörlerin gelmesini talep ederek tek bir ülkenin üniversitede egemenlik kurmasına karşı önlem almak istemiştir.¹¹ Türkiye ve Almanya arasında yapılan anlaşmaya göre; Dr. Gustav Fester (Teknik Kimya), Dr. Kurt Hoesch (Organik Kimya), Dr. Walther Penck (Jeoloji ve Maden Bilimleri), Dr. Erich Leick (Botanik), Dr. Erich Obst (Coğrafya), Dr. Friedrich Gunther Jacoby (Felsefe), Dr. Georg Anschütz (Pedagoji ve Deneysel Psikoloji), Dr. Gotthelf Bergsträsser (Karşılaştırmalı Semitik Diller), Dr. Friedrich Wilhelm Carl Giese (Ural-Altay Dilleri), Dr. Carl Ferdinand Friedrich Lehmann-Haupt (Eski Kavimler Tarihi, Yunan ve Roma Tarihi) ve Dr. Walther Schönborn'un (Kamu Hukuku) yer aldığı 11 kişilik bir bilim adamı grubu İstanbul'a gelmiştir. Bunların haricinde daha sonra ise; Dr. Fritz Arndt (Anorganik Kimya), Dr. Boris Zarnik (Zooloji), Dr. Anton Fleck (Maliye) ve Dr. Friedrich Hoffman (İktisat) adlı dört bilim adamı daha Türkiye'ye gelmiştir. Hoca ihtiyacının sürmesi üzerine İstanbul'da bulunan Dr. Johannes Heinrich Mordtmann (Almanya'nın İstanbul eski Başkonsolosu; Tarih Metodolojisi) ve Dr. Erich Nord (Almanya'nın İstanbul Başkonsolosluğu Baştercümanı; Avrupa Medeni Hukuku) adlı iki Alman diplomatının üniversitede görevlendirilmesi konusunda başka bir anlaşma imzalanmıştır. Bütün bunlardan başka üniversitede bireysel sözleşmeler yapmak suretiyle çalışan sekiz Alman bilim adamı daha bulunmaktaydı.¹²

Bu profesörler Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı yeterli öğrenci sayısını yakalayamadıklarından dolayı üniversitenin kurumsallaşmasına sınırlı katkıda bulunabildiler. Diğer bir ifadeyle bu dönemde, İstanbul Üniversitesinde gö-

Görüş

Akademik Bakış

48

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

8 Hugo Grothe, “Gedanken zur Errichtung einer deutschen Hochschule in der Türkei. Eine Sammlung von Gutachten”, *Beiträge zur Kenntnis des Orients*, 10, 1913, s. 103-172.

9 Dölen, *a.g.e.*, s. 34-37.

10 Mustafa Ergün, “Die deutsch-türkischen Erziehungsbeziehungen während des ersten Weltkrieges”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı 3, Ankara 1990, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/835/10568.pdf>, s. 200-203.

11 Ergün, *a.g.e.*, s. 201-202.

12 Bu bilim adamları ve çalışma alanları; Dr. Eckhard Unger (İstanbul'da Müze-i Hümayûn'da arkeoloji ve eski paralar uzmanı), Martin Neffel (Darülfünun'da Almanca Öğretmeni), Macar asıllı Doktor Julius von Mészáros (Etnografya ve Macar Dili), Doktor Hans Junge (Asistan), Dr. Richter (Alman Dili ve Edebiyatı), Erich Frank Efendi (Erich Leick'in başında bulunduğu Nebatat Darülmehalsine mustahzır olarak atanmıştır), Heinrich Reimer (Teknolojik ve Anorganik Kimya), Dr. J. Würschmidt (Atmosfer Fiziği) şeklindedir (Dölen, *a.g.e.*, s. 30-33).

rev yapan öğretim üyeleri mevcut bölümlerin kütüphane, laboratuvar ve diğer teknik donanımlarının artırılarak çağın gereklerine uyum sağlamasına çalışmışlardır. Bunların dışında üniversitede çalışan bu profesörler çeşitli bilimsel dergilerde makaleler yayınlamışlardır. Yukarıda isimleri anılan bu hocalardan sadece bir kaç kitap yazarken, iz bırakan öğretim üyeleri arasında ise; Dr. Obst, Dr. Penck, Dr. Arndt ve Dr. Fester gibi kişilerin isimleri sayılabilir.¹³ Türk hükümeti, bu profesörlerin derslerini iki yıl sonra Türkçe vermelerini istemiş olmasına rağmen, hocalardan sadece altısı bu şartı sağlayabilmiş diğerleri Türkçeyi öğrenemediklerinden yanlarına birer Türk yardımcı tahsis edilmiştir.¹⁴ Sonuç olarak savaşın getirdiği olumsuzluklar ve Türkiye’de geçirilen sürenin az olması nedeniyle (1915-1918) Alman bilim adamlarının Türk eğitim sistemine katkıları sınırlı düzeyde kalmıştır.

2. Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Döneminde Bilimsel İlişkilerin Durumu

Cumhuriyet döneminde Türkiye ile Almanya arasındaki diplomatik ilişkiler altı yıl aradan sonra 3 Mart 1924 tarihinde imzalanan Türk-Alman Dostluk Anlaşması ile yeniden başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Batı’yı ulaşılması gereken çağdaş medeniyet seviyesi olarak hedef gösterirken, bu amaca ulaşmak için bilimin öncülüğüne ihtiyaç olduğunun da bilincindeydi. İşte bu yeni dönemde Türkiye ekonomik kalkınmasını sağlamak için ülkesine Almanya’dan birçok uzman davet etmiştir.¹⁵ Bu bağlamda özellikle bilimsel ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Bu durum iki ülke arasındaki önceki ilişkilerin yoğunluğuna bağlandığı gibi Türkiye’nin bağımsızlığına verdiği önem ile de açıklanmaya çalışılmaktadır. Johannes Glasneck bu durumu aşağıdaki ifadelerle ortaya koymaktadır: “Türk Hükümeti, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, Birinci Dünya Savaşı’nda yenilmiş olması dolayısıyla, Almanya’yı kendi bağımsızlığı için bütün öteki emperyalist büyük devletler arasında en az tehlikeli gördüğünden, Alman bilim adamlarını ülkesine getirmişti.”¹⁶ Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’ye gelen uzmanlar ve akademisyenler yüksekokullar, fabrikalar ve bakanlıklar gibi birçok devlet kurumunun¹⁷ yeniden yapılandırılmasında önemli roller oynamışlardır.

13 Dölen, *a.g.e.*, s. 34-35.

14 Ergün, *a.g.e.*, s. 200-203.

15 Cemil Koçak, “Türk-Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları*, XVI. Dizi, Ankara 1991, s. 38.

16 Johannes Glasneck, *Türkiye’de Faşist Alman Propagandası*, (Çev: Arif Gelen), Onur Yayınları, Ankara 1976.

17 Osmanlı Devleti, Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı) Personel Dairesinin yenilenmesi için Almanya’dan uzmanlar gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Almanya, Max Mühl ve Schmidt adında iki uzmanı İstanbul’a yollamıştır. Ayrıca Türkiye’de sanayileşme adımları çerçevesinde açılan yeni fabrikalarda görevlendirmek üzere Fritz Neumann adlı uzmanı İstanbul’a yollamıştır. Türkiye ayrıca resmi devlet binalarının yapımı ve posta-telgraf hizmetleri için de benzer şekilde uzman talebinde bulunmuştur. Ankara başta olmak üzere birçok büyük şehrin imar planlanmasında da Alman uzmanlardan yararlanılmıştır (Kılıç, *a.g.e.*, s. 159).

Gazi

Akademik
Bakış

49

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

2.1. Ankara Ziraat Yüksekokulu

Cumhuriyet döneminde bilimsel ilişkiler bağlamında en önemli olay hiç kuşkusuz 1928 yılında Oldenburg başkanlığında 14 Alman tarım uzmanının Türkiye'ye gelerek 1930 yılında Ankara Ziraat Yüksekokulunu kurmalarıdır. Bu okulun akademik kadrosunun tamamı Almanlardan oluşuyordu.¹⁸ Almanya'daki ziraat fakülteleri ile aynı eğitim sistemini benimseyen bu okul, üç yıl sonra yani üniversite reformunun yapıldığı yıl Yüksek Ziraat Enstitüsüne dönüştürülmüştür.¹⁹ Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsünde çalışan hocaların Alman hükümeti ile yapılan ikili anlaşma ile görevlendirilmiş olmalarına karşın İstanbul Üniversitesinde görev alan Alman profesörlerin Türkiye'ye mülteci statüsünde geldiği görülmektedir. Almanya'da işbaşına gelen Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (NSDAP) Türkiye'yi siyasi olarak kendi yanına çekmek istediğinden Türk üniversitelerine gelen öğretim üyelerinin Nazi ideolojisine yakın kişiler arasından seçilmesi gerektiğine inanıyordu. Söz gelimi Yüksek Ziraat Enstitüsünün kurucusu olan Christiansen'in 1933-40 yılları arasında Nazilerin kayıtlı bir üyesi olduğu ortaya çıkmıştır.²⁰ Yüksek Ziraat Enstitüsünde ikili anlaşma uyarınca gelmiş hocaların haricinde mülteci statüsünde görev almış olan Wilhelm Salomon-Calvi, Otto Gerngross, Max Pfannenstiel ve Hans Bremer adlı dört bilim adamı daha bulunmaktadır.²¹

2.2. Nazi Döneminde Almanya'dan Kaçarak Türkiye'ye Sığınan Bilim Adamları

Almanya'da 1933 yılında iktidara gelen NSDAP'nin Yahudilere karşı başlatmış olduğu takibatın sonucu olarak Almanya'yı terk etmek zorunda kalan işsiz bilim adamları Zürih'te Philipp Schwartz'ın yönlendirmesiyle yeni iş imkanları sağlamak amacıyla bir dernek kurmuşlardı. Diğer yandan Atatürk, Cenevre Üniversitesi profesörlerinden Malche'ye Türk yüksek okul sisteminin reform gereksinimlerini saptamak ve buna uygun öneriler getirmek görevini vermişti. Tam da bu dönemde Malche Schwartz ile ilişki kurarak Alman bilim adamlarını Türkiye'ye yönlendirmiştir. Türk hükümeti ile yapılan görüşmeler sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı ile Malche, Schwartz ve Rudolf Nissen arasında Ankara'da bir çalışma anlaşması imzalanmıştır.²² Gelen bilim adamları arasında en ünlüleri; Ernst Reuter, Fritz Neumark, Ernst Eduard Hirsch, Hans Reichenbach, Leo Spitzer, Erich Auerbach, Ernst von Aster, Marchand, Wilhelm Röpke, Gerhard Kessler, Philipp Schwartz, Rudolf Nissen, Alexander Rüstow, Friedrich Dessauer, Richard von Mises, Rudolf Belling, Bruno Taut ve Paul Hindemith gibi isimler sayılabilir. Söz konusu bu bilim adamlarının İstanbul

18 Koçak, *a.g.e.*, s. 40-41.

19 <http://www.agri.ankara.edu.tr/?p=6>, 11.12.2012.

20 Glasneck, *a.g.e.*, s. 38.

21 Sevtap Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IX/1-2, 2007-2008, s. 183, <http://www.iudergi.com/tr/index.php/oba/article/viewFile/9096/8445>.

22 Fritz Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar, Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul 1982, s. 11-15.

Üniversitesinin yeniden düzenlenmesinde, Türk akademik hayatının gelişmesinde ve bilimsel bir şekilde bürünmesinde önemli katkıları olmuştur. Bu bilim adamlarının bazıları Türk-Alman ilişkilerinin “dostane ilişkiler demeti” olarak zihinlerde yer etmesinde oldukça etkili olmuşlardır.²³ Bu bilim adamları çeşitli bakanlıkların alt komisyonlarında görev aldıkları gibi, yetiştirdikleri öğrenciler vasıtasıyla da Türk bilim hayatının gelişmesine büyük katkılar sağlamışlardır.²⁴ Bu bilim adamlarının bir kısmı İstanbul Üniversitesinde görev alırken, diğer kısmı da İstanbul ve Ankara’da bulunan Alman Hastanesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi ve Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Hijyen Enstitüsü, Maden Araştırmaları Enstitüsü, Gazi Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü ve Konservatuar gibi kurum ve kuruluşlarda çalışmışlardır.²⁵

Bu bilim adamlarının çalışmaları, İstanbul Üniversitesinin Alman sistemine göre yapılanmasını sağlamıştır. Diğer yandan eğitimde modern teknikler kullanılmaya başlanmıştır. Öğrencilerin derslere faal olarak katılımlarını sağlayan bir yöntem izleyen yabancı profesörler ayrıca öğrencileri düşünmeye iten ve araştırmaya sevk eden teknikler uygulayarak onların yaratıcılıklarının gelişmesini hedeflemişlerdir. Alman hocalar yazdıkları kitaplar ve çeviriler vasıtasıyla kütüphanelerin kitap sayısının artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanında dünya çapında önemli bilimsel eserler Türkçeye kazandırılmıştır. Bundan başka bu profesörler tarafından yazılan Türkçe eserler de mevcuttur.²⁶ Tablo 1’de görüldüğü gibi 1933-1942 yılları arasında toplam 252 adet kitap çeviri, telif eser üniversite yayını olarak bilim camiasına kazandırılmıştır. Bu eserlerin haricinde İstanbul Üniversitesinde görev yapan Alman hocalar çalıştıkları fakültelerde de bilimsel dergilerin kuruluşuna ön ayak olmuşlardır.

Tablo: 1 İstanbul Üniversitesi Yayınları Dökümü (1933-1942)

Yayın Çeşidi	Adet
Üniversitece Bastırılan Kitap	175
Öğretim Üyelerinin Bastırdığı Kitap	35
Çeviri Kitap ¹	42
TOPLAM	252

Kaynak: Cemil Bilsel, İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943.

- 23 İbrahim S. Canbolat, “Türk-Alman İlişkilerinde Değişim ve Süreklilik”, *Birinci Türk-Alman İşbirliği Forumu*, Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2007, s. 86.
- 24 Neumark; *a.g.e.*, s. 11-15.
- 25 Regine Erichsen, “Zur Wirkungsgeschichte der deutschsprachigen akademischen Emigration in die Türkei”, *Deutsch-Türkische Gesellschaft Bonn*, <http://www.dtgbonn.de/veranstaltungen/Anlagen/Erichsen.pdf>, 16.12.2012.
- 26 Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943 (aktaran Yücel Namal, “Türkiye’de 1933–1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Nisan 2012; Sayfa 17) .

Gazi

Akademik
Bakış
51
Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

Bu profesörlerin Türk bilim camiasına katkıları bu sayılanlarla bitmiyordu elbette. Bu Alman hocaların yetiştirdikleri öğrenciler ve asistanlar daha sonra Türkiye’de bilimsel araştırmaların gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Bu öğrencilerden bir kısmı Alman üniversitelerinde eğitimlerine devam ederek tam manasıyla Almanya’nın bilimsel anlayışını içselleştirmiş ve daha sonra Türkiye’de uygulamış olan kişilerdir.²⁷ Türkiye’ye bu dönemde gelen hocaların çok kısa bir süre bu ülkede kaldıktan sonra ABD veya başka ülkelere gitmeleri yani Türkiye’yi bir ara durak olarak görmeleri bu öğretim üyelerinin sağlayabilecekleri faydaların düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. Bunların büyük çoğunluğu da İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden sonra peyderpey Federal Almanya’ya geri dönmüşlerdir.²⁸ Söz gelimi Ernst Reuter, Türkiye’den döndükten sonra 1948-1953 yılları arasında Berlin Belediye Başkanlığı yapmıştır. Alman hocaların çok az bir kısmı Türkiye’de uzun yıllar görev yapmışlardır.²⁹

Alman hocaların katkılarına yakından bakılacak olursa, Ernst Hirsch’in önce İstanbul ardından da Ankara üniversitesinde ticaret hukuku, hukuk sosyolojisi ve hukuk felsefesi profesörü olarak görev yaptığı görülmektedir ki, o daha sonra sürgünde geçirdiği yıllarla ilgili anılarını “*Als Rechtsgelehrter im Lande Atatürks*” başlıklı kitapta toplamıştır.³⁰ 1933-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesinde ekonomi politikası anabilim dalında çalışan Gerhard Kessler ise 1946 yılında Orhan Tuna ile birlikte ilk Türk sendikasının kuruluşunda yer almıştır. Fritz Neumark, 1933-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesinde ekonomi politikası alanında öğretim üyesi olarak görev yapmış ve Türkiye’deki anılarını “Boğaz içine Sığınanlar” adıyla kaleme almıştır. 1935-1946 döneminde Ulaştırma Bakanlığında idari ve trafik konularında uzman olarak çalışan Ernst Reuter, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde yerel yönetimler ve şehir planlaması konusunda dersler vererek “Şehir Planlaması Enstitüsünün” kurulmasında görev almıştır.³¹

27 Yücel Namal, “Türkiye’de 1933–1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2012, s. 14-18. http://www.highereduisci.org/pdf/pdf_HIG_1551.pdf, 22.08.2012.

28 Aytekin Hatipoğlu, Çağdaş Türkiye’de izi olan Almanlar, Vatan Gazetesi, 24.06.2007, s. 12.

29 Erol Esen, “Die deutsch-türkische Kooperation: Einführung in die Rahmenbedingungen und Perspektiven”, *Birinci Türk-Alman İşbirliği Forumu*, Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2007, s. 36-37.

30 Ernst Hirsch, *Als Lehrgelehrter im Lande Atatürks*, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin 2008.

31 Alexander Rüstow, 1933-1949 yılları arasında İstanbul Üniversitesinde ekonomi tarihi ve ekonomi coğrafyası profesörü olarak görev yapmıştır. Müzisyen ve bestekar olan Prof. Dr. Paul Hindemith, 1935-1937 döneminde dört kez Türkiye’ye gelerek Ankara’da devlet konservatuvarının kurulması ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının yenilenmesi için öneriler hazırlamıştır. Bu işler için Ernst Praetorias, Eduard Zuckmayer, Carl Ebert ve Licco Amar gibi uzmanların görevlendirilmesini önermiştir. Böylece Dr. Ernst Praetorius, 1935’ten itibaren Ankara’da konservatuvarın kurulması ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının yeniden yapılandırılmasında görevlendirilmiştir. Diğer yandan 1936’da tiyatro okullarının kurulmasına ilişkin bilirkişi raporu hazırlayan aktör ve yönetmen Carl Ebert devlet konservatuvarında öğretim görevlisi olmuştur. Müzik pedagogu olan Eduard Zuckmayer ise, P. Hindemith ve C. Ebert ile birlikte 1936’dan itibaren Ankara Devlet Konservatuvarını kurmuş ve yönetmiştir (Yavuz,

3. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Bilimsel İlişkiler

1945 sonrası dönemde başlangıçta yavaşta olsa Türk-Alman bilimsel ilişkilerinin istikrarlı bir şekilde gelişmeye devam ettiği görülmektedir. Yani daha önce sağlam bir şekilde temelleri atılan bilimsel ilişkiler 1957 yılında imzalanan Türk-Alman Kültür Antlaşması ile yeni ve daha kurumsal bir boyut kazanmıştır.³² Hiç kuşkusuz bu antlaşma hem kültürel hem de bilimsel ilişkilerin ivme kazanmasına neden olmuştur. Böylece Ege Üniversitesi Almanya'ya 1976 yılında bir adet sismik araştırma gemisi sipariş vermiştir.³³ Daha sonra 1983 yılında, Kiel Üniversitesi ile İmar ve İskan Bakanlığı arasında yapılan bir anlaşmayla Adapazarı'nda depremi önceden bildirme merkezi kurulmasına karar verilmiştir. Federal Almanya Bilimsel Araştırmalar Kurumu (DFG) tarafından da desteklenen bu araştırma projesinde Türk bilim adamlarının da yer alması planlanmıştır.³⁴

Esasında Türk ve Alman üniversiteleri arasında 1980 ve 1990'larda sınırlı düzeyde kalan bilimsel ilişkiler 2000'li yıllar ile birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Ancak bu günlere gelinceye kadar Türkiye ve Almanya arasında imzalanan 348 adet işbirliği anlaşması iki ülke arasında bu alanda gelişen işbirliğinin hukuksal çerçevesini oluşturmuştur. 2000'li yıllarla birlikte Türkiye ve Almanya arasındaki bilimsel işbirliğinin boyutlarının ortak/çift diploma verilmesinden

Özgüldür, Türk-Alman İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 78-79). Zuckmayer, vefat ettiği 2 Temmuz 1972 tarihine kadar Ankara'da kalarak üniversitede öğretim görevlisi, konser piyanisti, orkestra şefi ve Türk hükümetinin danışmanı olarak görev yapmıştır. Mimar ve şehir planlamacısı olan Bruno Taut, 1936'dan vefat ettiği yıl olan 1938'e kadar İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde profesör olarak görev yapmıştır. Aynı dönemde Mimarlık Bölümü Başkanlığı da yapan Taut Milli Eğitim Bakanlığının İnşaat İşleri daire Başkanlığı bünyesinde de hizmetlerini sürdürmüştür. Taut, W. Schütte, Schütte-Lihotzky, Deppler, Hillinger gibi meslektaşlarıyla okul binalarının mimarlık projelerini hazırlamıştır. İşte Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi 1937 yılında Taut'un çizdiği projeye göre inşa edilmiştir. Gene aynı şekilde 1940'da İstanbul Teknik Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak görev alan Mimar Clemens Holzmeister Atatürk'ün emriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Çalışma Bakanlığı binalarının projesini yapmış ve inşa edilmelerini sağlamıştır. Hititolog Hans Gustav Güterbock ise, 1936-1948 yılları arasında Ankara Üniversitesi Arkeoloji Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır (http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/08_Kultur_Bildung/Historische_Notizen/Historische_Notizen_ExilTuerkei.html, 16.12.2012). Alman bilim adamlarının Türkiye'deki hizmetleri bununla da bitmiyordu. Curt Kosswig, 1 Nisan 1938 tarihinde Manyas Kuş Cenneti'ni keşfetmiş ve buranın 1959 yılında Milli Park ilan edilmesine kadar bu doğa harikası için büyük bir mücadele vermiştir (Çetin İmir, "Belgeselcinin Gözüyle, Manyas Kuş Cenneti", *Bütün Dünya* 2000, 01.07.2012, İstanbul, s. 116. http://www.istanbul.edu.tr/genel/idari/basinhalk/HABERLER/05_07_12/PDF/butun_dunya_2000_116.pdf, 17.09.2012). Diğer yandan Alman filologlardan Leo Spitzer ve Erich Auerbach ise Türkiye'de karşılaştırmalı edebiyatın temellerini atmışlardır (Hüseyin Arak, "Karşılaştırmalı Edebiyatın Türkiye'deki Öncüleri", *Littera*, 25. cilt, Ankara 2009, s. 243-252 Leo Spitzer-ErichAuerbach, http://egitim.erciyes.edu.tr/~arak/0.ArakMakale2011/KarsilastirmaliEdebiyatın_TurkiyedekiOnculeriLeoSpitzerErichAuerbach_Littera25.ciltAralik2009.pdf, 22.08.2012). Alanında oldukça ünlü olan Leo Spitzer Türkiye'de kalmak yerine kendisine Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen teklif üzerine bu ülkeye gitmeyi yeğlemiştir (Namal, *a.g.e.*, s. 15-17).

32 Canbolat, *a.g.e.*, s. 87.

33 Almanya'ya sipariş edilen araştırma gemisinin döviz transferi yapılamadı, Milliyet, 22.08.1976, s. 10.

34 Türkiye'de depremi önceden bildirme merkezi kuruluyor, Milliyet, 04.01.1983, s. 3.

Gazi

Akademik
Bakış

53

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

Erasmus değişim programlarına kadar geniş bir yelpazeye kaydığı görülmektedir. Bu uygulamaya örnek olarak Ortadoğu Teknik Üniversitesi ile Humboldt Üniversitesinin (Berlin) 2007-2008 eğitim-öğretim yılında başlattıkları ikili yüksek lisans programı (dört semestre) ve Akdeniz Üniversitesi ile Hamburg Üniversitesi arasında gene 2007-2008 eğitim-öğretim yılında başlattıkları "Yüksek Lisans Avrupa Çalışmaları" (Master of Arts Europa Studien) programı gösterilebilir.³⁵ Türkiye ve Almanya üniversiteleri arasındaki işbirliği 2003-2004 eğitim öğretim yılından bu yana Türkiye'nin de dahil edildiği "Erasmus Değişim Programı" çerçevesinde de gözlemlenmektedir. Söz gelimi Kocaeli Üniversitesi 19 ülkeden 52 farklı üniversite ile Erasmus değişim anlaşmaları imzalamıştır. En fazla anlaşma imzalan ülkeler arasında Almanya (11 üniversite) birinci, İspanya (8 üniversite) ikinci ve İtalya (7 üniversite) üçüncü sırada yer almaktadır.³⁶ Kocaeli örneğinde olduğu gibi Türk üniversiteleri Erasmus değişim programları çerçevesinde ortak olarak genellikle eğitim kalitesine güvenilen Alman üniversitelerini tercih etmektedirler. Son yıllarda özellikle genç Alman akademisyenlerin gayretleri sonucunda Türk üniversiteleri ile ikili ilişkiler daha da derinleştirilmiştir. Söz gelimi Siegen Üniversitesinden Christian Johannes Henrich Türkiye üzerine yaptığı seminerden sonra öğrencileriyle birlikte Bahçeşehir (2008), Uludağ (2011) ve Trakya (2012) üniversitelerini ziyaret ederek öğrencilerinin teorik olarak öğrendikleri dersleri uygulamada tecrübe etmelerini sağlamıştır.³⁷

Türkiye ile Almanya arasındaki bilimsel ilişkiler söz konusu olduğunda, eğitimlerini veya mesleki kariyerlerinin bir kısmını Almanya'da yapmış olan ve hali hazırda Türk üniversitelerinde akademisyen olarak çalışan bilim insanlarının da ikili ilişkilere katkısı yadsınmamalıdır. Erol Esen'e göre, eğitimlerini veya mesleki çalışmalarının bir kısmını Almanya'da yapan 70'e yakın çalışanı ile Türk-Alman İşbirliği Forumunu düzenleyen Akdeniz Üniversitesinin Alman akademik kurumlarıyla ileri düzeyde işbirliği imkanları bulunmaktadır.³⁸

Türkiye ve Almanya arasındaki bilimsel ilişkilerin gelişmesinde Alman siyasetçilerinin ve kurumlarının da önemli katkıları olmuştur. Söz gelimi, Almanya Cumhurbaşkanı Richard von Weizsacker'in 1986 yılında Türkiye'yi ziyaretinde, gündeme getirdiği ortak bir Türk-Alman yayınevini kuruluması ve iki ülkenin önemli eserlerinin yayınlanması ile Tarabya'daki Alman Konsoloslğunun sanat merkezi haline getirilmesi önerileri iki ülke arasındaki bilimsel ve kültürel ilişkilerin gelişmesinde önemli bir kilometre taşı oluşturması dü-

35 http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/08__Kultur__Bildung/Studieren__und__Forschen_in_Deutschland/Studien__und__Forschen_in_Deutschland__Hochschulkooperation.html, 12.11.2012.

36 <http://int.kocaeli.edu.tr/erasmus/index.php?erasmus=ikilian&uni=datasheets>, 26.12.2012.

37 Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Henrich, Christian Johannes, "Deutsch-Türkische Wissenschaftsbeziehungen der Universitaet Siegen", (Der.) Erol Esen ve Burak Gümüş, *Türk-Alman Bilimsel İşbirliğinin Güncel Boyutları Türkiye ve Almanya*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012, s.227-233.

38 Erol Esen, "Türk-Alman İşbirliği Deneyimleri ve Sonuçları", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, Kasım 2012, Sayı 24, s. 1-14.

şünülmüştür.³⁹ Uzun bir aradan sonra von Weizsacker'in önerisine benzer bir projenin finansmanı 2009 yılında onaylanmıştır.⁴⁰

İki ülke arasındaki bilimsel ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunan önemli iki kurum; Goethe Enstitüsü (Goethe Institute) ve Alman Akademik Değişim Servisi (Deutscher Akademische Austauschdienst- DAAD) adlı kuruluşlardır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük şehirde elli yıldan bu yana varlığını sürdüren Alman kültür merkezleri 1991 yılından itibaren Goethe Enstitüsü olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Değişen çağa ayak uyduran Goethe Enstitüsü, 2007 yılından başlayarak taşra bölgelerinde bulunan Edirne gibi bazı kentlerde ise "Almanya Buluşma Merkezleri" oluşturmuştur. Türkiye'de dost Almanya imajı oluşturmak isteyen Goethe Enstitüsünün asıl amacı Almancanın Türkiye'de yaygınlık kazanmasına katkıda bulunmaktır. Bu kurumlar Almanca öğreten öğretmenler ve öğretim elemanlarıyla bir yıl boyunca çeşitli seminerler düzenleyerek Türkiye'de Almanca öğretiminin sürekli hale getirilmesini sağlayarak bu anlamda yönlendirici bir rol oynamak istemektedir.⁴¹

Ankara ve Berlin arasındaki bilimsel işbirliğinin gelişmesine katkı sağlayan bir diğer kurum ise yukarıda işaret edildiği gibi DAAD adı verilen kuruluştur. DAAD her şeyden önce verdiği burslar ve finanse ettiği projeler sayesinde birçok Türk akademisyenin ve öğrencisinin Almanya'da bilimsel faaliyette bulunmasını veya Almanca öğrenmesini sağlamaktadır. DAAD'nin faaliyetleri bununla da sınırlı değildir. DAAD 1991 yılında Marmara Üniversitesi bünyesinde Almanca İşletme ve İşletme Enformatiği adlı iki bölümün açılmasını sağlamıştır ki, bu projeye bu iki kurumun haricinde Lüneburg Üniversitesi de dahil edilmiştir. Söz gelimi bir yıl yabancı dil hazırlık kursu yapıldıktan sonra başlanan Almanca İşletme Bölümü; lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde eğitim vermektedir. Ayrıca DAAD 1998 yılından bu yana Türk Eğitim Vakfı ile işbirliği yapmak suretiyle yüksek lisans öğrencilerine burs vermektedir.⁴²

4. Türk-Alman Üniversiteleri

Yukarıda vurgulandığı gibi, Osmanlı Devleti döneminde Türk-Alman Üniversitesi kurma çabaları sayılmazsa, Türkiye'de Almanca eğitim verecek bir üniversite kurma girişimi oldukça yenidir. Bu yönde Türk-Alman üniversitesi kurulmasına yönelik ilk somut adım "İstanbul Erkek Lisesi Eğitim Vakfı" tarafından atılmıştır. Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz ile Almanya Şansölyesi Helmut Kohl arasında Türk-Alman üniversitesi kurulması amacıyla 30 Eylül 1997 tarihinde

39 Türk-Alman ortak yayınevi, Milliyet, 01.06.1986, s. 13.

40 Der "Villa Tarabya" steht nichts mehr im Wege, Migazin, 06.07.2009, <http://www.migazin.de/2009/07/06/deutsche-kultur-in-istanbul-%E2%80%93-der-%E2%80%9Evilla-tarabya%E2%80%9C-steht-nichts-mehr-im-wege/>, 16.12.2012.

41 Hans-Werner Schmidt, "Die Arbeit der Goethe-Institute in der Türkei", *Birinci Türk-Alman İşbirliği Forumu*, Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2007, s. 186-195.

42 Silke, Ghobeyshi, *Akademische Zusammenarbeit Modelle, Erfahrungen und Perspektiven*, Birinci Türk-Alman İşbirliği Forumu, Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2007, s. 152-157.

Gazi

Akademik
Bakış

55

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013